

УДК 378: 371.3: 159.955
ББК 74.200

Г.О. Дімура
м. Вінниця, Україна

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Постановка проблеми. Головною метою вищої економічної освіти є підготовка творчої та конкурентоздатної особистості майбутнього фахівця, професійні якості якого відповідають сучасним вимогам ринку праці. Враховуючи прогресивні зміни, обумовлені створенням глобального інформаційного простору, сучасне суспільство вимагає від фахівця економічного профілю високого рівня інформаційної компетентності. Здатність знаходити, накопичувати знання та використовувати їх для розв'язання поставлених завдань набуває особливого значення та вимагає від студента відповідних умінь критично мислити.

Зважаючи на це, доцільно відзначити, що якість оволодіння критичним мисленням майбутніх економістів у ВНЗ у значній мірі залежить від якості організації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Це в свою чергу вимагає впровадження відповідних технологій навчання, які сприятимуть підвищенню ефективності процесу формування відповідних компетентностей студентів економічного профілю. Відомо, що педагогічні технології спрямовані на формування критичного мислення одночасно впливають на розвиток у студентів раціональних підходів до формування базових інформаційних умінь, їх використання та рефлексії власної навчальної діяльності.

З цього приводу Т. Хачумян зазначає, що ефективність формування критичного мислення студентів тісно пов'язана з динамікою технологічного і соціального прогресу, що потребує від студентів вищих навчальних закладів не лише умінь швидкої адаптації до різних видів навчальної діяльності, а й набуття досвіду щодо аналізу нестандартних ситуацій, які можуть виникнути в майбутній професійній діяльності. Нині немає сумнівів щодо важливості та необхідності розвитку критичного мислення, проте важливим питанням постає забезпечення його діагностики.

Метою статті є аналіз існуючих підходів до визначення основних критеріїв і показників критичного мислення та обґрунтування власного підходу щодо визначення рівня сформованості критичного мислення студентів економічного профілю.

Аналіз останніх наукових досліджень з даної проблеми. До основних авторських підходів, які відомі з сучасної психолого-педагогічної літератури, завданням нашого дослідження відповідають напрями запропоновані В. Болотовим та Дж. Спіро, А. Коржуєвим, Є. Полатом, В. Попковим, О. Рязановою, Д. Халперн.

Аналіз наукової літератури дозволив нам відзначити основні підходи до визначення критеріїв і показників критичного мислення:

1. *Підхід, спрямований на розвиток самостійності особистості.* (А. Байрамов, С. Рубінштейн, Г. Липкіна, Л. Рибак, Л. Ростовецька, В. Синельников).

У їхніх дослідженнях встановлюється зв'язок критичності мислення з самостійністю особистості. С. Рубінштейн підкреслював, що вироблення критичності мислення передбачає здатність самостійно мислити, свідомо ставити перед собою ті чи інші задачі, цілі, визначати напрямок своєї діяльності [11, с.240]. Г. Липкіна і Л. Рибак впевнені, що «критичність розуму нерозривно пов'язана із самостійністю і гнучкістю думки» [8, с.3]. А. Байрамов, Л. Ростовецька, В. Синельников розглядають самостійність як показник критичності. А. Байрамов встановив тісний взаємозв'язок, взаємозалежність у вияві, розвитку самостійності і критичності мислення, вказуючи, що «...провідним компонентом в цій системі взаємозв'язків є критичність мислення» [1, с.98].

2. *Підхід, спрямований на розвиток творчої діяльності в особистості.* (В. Біблер, П. Кравчук, В. Разумовський, В. Шубинський, О. Тихомиров).

В. Біблер, П. Кравчук, В. Разумовський, В. Шубинський підкреслюють роль критичності у творчій діяльності, вважаючи її однією з основних рис творчої особистості і особливо відзначаючи критичність ставлення до отриманої інформації, конструктивний критицизм і самокритичність, уміння відмовлятися від застарілих звичок і поглядів. У деяких дослідженнях творчих здібностей людини (в основному, зарубіжних) критичність трактується як негативна властивість, що стримує психологічні механізми, які беруть участь у процесі творчості. У зв'язку з цим О. Тихомиров зазначає, що оцінка впливу критичності і навчання (якості, протилежної критичності) на інтелектуальні процеси вимагає змістовного підходу. «Критичність як діяльність оцінного аналізу по відношенню до себе і своїх гіпотез є необхідною і корисною на стадії розсудливого мислення і може бути протипоказаною під час роботи уяви, при висуненні нових ідей і постановці нових цілей» [12, с.198-199].

Особливо підкреслюється у психолого-педагогічній літературі роль критичності мислення у виборі підходів до розв'язання проблем або задач, що взагалі є специфічним для мислення як розумового процесу.

3. *Підхід, заснований на умінні перевіряти гіпотези, знаходити оригінальні та альтернативні способи вирішення задач.* (С. Рубінштейн, А. Байрамова, Г. Липкіна, Л. Рибак, С. Король, Д. Джумалієва, Ю. Самарін).

С. Рубінштейн зазначав, що «некритичний, наївний розум легко приймає будь-який збіг за пояснення, перше рішення, що підвернулося, за остаточне. Критичний розум ретельно зважує всі доводи за і проти своїх гіпотез і піддає їх всебічній перевірці» [11, с.376]. На думку А. Байрамова, критичність сприяє пошуку оригінальних, альтернативних способів розв'язання задач. Г. Липкіна і Л. Рибак відзначають уміння критичної особистості відмовитися від неправильних припущень, початих дій, «... якщо виявляється, що ці дії не відповідають умовам і вимогам задачі, що вирішується» [8, с.3]. С. Король, Д. Джумалієва, Ю. Самарін виділяють таку важливу особливість критичної особистості, як постійне співвіднесення ходу розв'язання поставленого завдання і його результату з явищами дійсності, які вивчаються, що забезпечує «об'єктивність суб'єктивним (ідеальним) результатам пізнання» [6, с.111].

4. *Підхід, заснований на умінні приймати правильні рішення.* (М. Чошанов, Є. Полат).

М. Чошанов вважає ознакою критичного мислення «здатність серед безлічі рішень вибрати найбільш оптимальне, аргументовано спростовувати помилкові, піддавати сумніву ефектні, але не ефективні рішення» [13]. Є. Полат розглядає критичне мислення як уміння приймати правильні рішення, уміння бачити труднощі, що виникають у реальному світі, і шукати шляхи їх раціонального вирішення, використовуючи сучасні технології; уміння критично аналізувати здобуті знання і застосовувати їх для розв'язання нових завдань, чітко усвідомлювати, де і яким чином набуті знання можуть бути застосовані в навколишній дійсності [9, с.8].

5. Г. Липкіна, Л. Рибак, В. Константинов вважають, що студенти з розвинутим критичним мисленням відрізняються *соціальною активністю*.

Не менш важливою є роль критичного мислення у розв'язанні проблеми соціалізації особистості, значення його для самоствердження, конкурентноздатності молодого фахівця, успішної адаптації в професійній діяльності, розв'язання проблем повсякденного життя в умовах дійсності, що змінюється та ускладнюється, оскільки, на думку Г. Липкіної та Л. Рибак, «критичність розуму □ якість соціалізована, має світоглядний аспект, передбачає широкий діалектичний підхід до явищ, що вивчаються» [8, с. 4]. Як функцію, спрямовану проти соціальної пасивності в суспільстві, вивчав критичне мислення В. Константинов.

6. Підхід, спрямований на наявність власної точки зору. (М. Боришевський, В. Крутецький).

М. Боришевський включає до складу критичного й самокритичного мислення «наявність власних об'єктивних оцінок, поглядів на різні життєві явища, події, саму людину, сенс її життя і завдяки цьому вироблення вміння протистояти експансивному нав'язуванню ззовні готових еталонів, орієнтацій» [4]. В. Крутецький пов'язує критичність з прагненням «мати власну думку, свої погляди і судження» [7, с.113].

В. Конєва вважає критичність такою властивістю особистості, яка передбачає усвідомлення необхідності вияву своєї позиції, уміння не піддаватися впливу чужих думок без їх належного усвідомлення [5, с.21].

У свою чергу зарубіжні вчені Paul, Binker, Jensen, та Kreklau у 1990 році розробили перелік із 35 чинників критичного мислення, що складається з трьох загальних блоків: «А. Емоційні стратегії: самостійність мислення; розвиток інтуїції в сенсі егоцентризму та соціоцентризму; дотримання справедливості у світосприйнятті; дослідження думок збоку відчуттів і відчуттів з боку думок; розвиток інтелектуальної вираженості та неспішності в оцінках; розвиток інтелектуальної сміливості; розвиток інтелектуальної віри та цілісності; розвиток інтелектуальної наполегливості; розвиток обґрунтованої впевненості.

В. Когнітивні стратегії – макро-можливості: прагнення узагальнень і уникнення спрощень; порівняння аналогічних ситуацій: перенесення змісту в новий контекст; побудова перспективи: створення або дослідження переконань, аргументів і теорій; прояснення проблем, висновків, або переконань; прояснення та аналіз змісту слів і фраз; розробка критеріїв оцінювання: прояснення цінностей і стандартів; оцінювання відповідності джерел інформації; допитливість: постановка та послідовний розвиток ключових та істотних запитань; аналіз та оцінювання аргументів, інтерпретацій, переконань, або теорій; вироблення або оцінювання рішень; аналіз та оцінювання дій або політик; критичне читання: прояснення або критика текстів; критичне слухання: мистецтво негучного діалогу; побудова міждисциплінарних зв'язків; слідування Сократовим принципам у дискусіях: прояснення та опитування щодо переконань, теорій і перспектив; діалогічне мислення: порівняння перспектив, інтерпретацій, або теорій; діалектичне мислення: оцінка перспектив, інтерпретацій, або теорій.

С. Когнітивні стратегії – мікро-навички: порівняння та протиставлення ідеалів із існуючим станом речей; безпосереднє мислення про мислення: використання словника з критичного мислення; занотовування принципових збігів і розбіжностей; оцінювання припущень; розрізнення доречних і недоречних фактів; створення правдоподібних висновків, прогнозів, або інтерпретацій; оцінка доказів і наведених фактів; визнання суперечностей.

На основі аналізу різних підходів щодо розуміння показників і критеріїв критичного мислення, ми зробили спробу обґрунтувати власний підхід до цього питання. Нами були визначені критерії та показники критичного мислення студентів економічного профілю відповідно до розробленої структури критичного мислення:

1. Когнітивний:

- а) аналіз та оцінювання аргументів, інтерпретацій, переконань, або теорій;
- б) допитливість: постановка та послідовний розвиток ключових та істотних запитань;
- в) порівняння аналогічних ситуацій: перенесення змісту у новий контекст.

2. Особистісний критерій наявності критичного мислення:

А) Наполегливість - готовність взятися за вирішення завдання, що вимагає розумового напруження. Деякі люди, побачивши завдання, що здається їм важким, не роблять ні найменшої спроби його вирішити. Вони зазнають поразки вже на старті. Інші беруться за вирішення, але так і не доводять справу до кінця. Мислення – це напружена праця, що вимагає від людини терпіння і наполегливості. Воно може втомити людину не менше, ніж фізична праця, але здатне принести навіть більше задоволення. Фахівці виявили,

порівнюючи тих учнів, у яких були проблеми з математикою, і тих, хто показував хороші результати, що успіхи одних і невдачі інших були прямим наслідком відмінності в установках. Учні-невдахи вважали, що якщо їм не вдається розв'язати завдання менш ніж за 10 хвилин, та воно їм не під силу. На відміну від них, добре навчалися учні, які, працюючи над складними завданнями, виявляли більше завзяття (Schoenfeld, 1985)[14].

Б) Самостійність - готовність виконувати творчі навчальні завдання, прагнення до самостійної пошукової та пізнавальної діяльності, до свідомого, критично осмисленого виконання завдань.

В) Наявність власної точки зору - здатність не піддаватися впливу чужих думок і нав'язуванню ззовні готових еталонів, а мати власні об'єктивні оцінки та погляди на різні життєві явища, події.

3. Креативний критерій наявності критичного мислення:

А) Гнучкість проявляється у готовності розглядати нові варіанти, намагатися зробити щось по-іншому, змінювати свою точку зору. Людина з відкритим розумом здатна почекати з висуненням судження, збирає більше інформації і прагне прояснити для себе складні питання.

Б) Оригінальність – здатність породжувати нові та нестандартні ідеї; уміння нестандартно розв'язувати навчальні проблеми і творчі завдання.

В) Продуктивність - наявність результатів.

Проведений аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновки про те, що критичність мислення дослідники розглядали в двох напрямках: як сторону вияву мислення (якість розуму) і в більш широкому аспекті - як властивість особистості. Водночас більшість авторів, що розглядають критичність як якість мислення, одночасно вважають критичність і особистісною властивістю.

Наша робота не вичерпує всі напрями й аспекти щодо визначення основних критеріїв і показників критичного мислення студентів економічного профілю. Подальше дослідження буде спрямовано на розробку методики, яка б ефективно визначила рівень розвитку критичного мислення студентів економічного профілю.

Література:

1. Байрамов А.С. Динамика развития самостоятельности и критичности мышления у детей младшего школьного возраста: автореф. дис... д-ра псих. наук. / А.С. Байрамов. - Баку, 1968. - 152 с.
2. Бизенков Т.И. О формировании и развитии критичности и самокритичности у учащихся старших классов средней школы: автореф. дис... канд. псих. наук / Т.И. Бизенков. - М., 1953. - 16 с.
3. Болотов В. Критическое мышление – ключ к преобразованиям российской школы / В. Болотов, Д. Спиро // Директор школы. - 1995. - №1. - С. 67-73.
4. Боришевський М.Й. Психологічні механізми розвитку особистості / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. - 1996. - №3. - С. 26-33.
5. Конева В.С. Формирование критичности младших школьников в учебной деятельности : дис... канд. пед. наук: 13.00.01/ В.С. Конева. - СПб, 1995. - 185 с.
6. Король С.А. К классификации особенностей критичности мышления / С.А. Король // Вопросы психологии. - 1981. - №4. - С. 108-112.
7. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников: [книга для учителей и кл. руков] / В.А. Крутецкий. - М.: Просвещение, 1976. - 303 с.
8. Липкина А.И. Критичность и самооценка в учебной деятельности / А. И. Липкина, Л. А. Рыбак. - М.: Просвещение, 1968. - 142 с.
9. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: [Учебное пособие для студентов педагогических вузов и системы повышения квалификации педагогических кадров] / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева, А.Е. Петров. - М.: Академия, 2000. - 271 с.
10. Попков В.А. Критическое мышление в контексте задач высшего профессионального образования: [книга для начинающего преподавателя] / В.А. Попков, А.В. Коржуев, Е.Л. Рязанова. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 2001. - 165 с.
11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2-х т. Т.2 / С.Л. Рубинштейн. - М.: Педагогика, 1989. -

328 с.

12. Тихомиров О.К. Психология мышления: [учебное пособие]/ О.К. Тихомиров. -М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 272с.

13. Чошанов М.А. Дидактическое конструирование гибкой технологии обучения/ М.А. Чошанов // Педагогика. – 1997. – №2. – С. 21–29.

14. Халперн Д. Психология критического мышления/ Д.Халперн. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 512 с.

У статті проведений аналіз існуючих підходів до визначення основних критеріїв та показників критичного мислення; пропонується авторський підхід щодо визначення рівня сформованості критичного мислення студентів економічного профілю.

Ключові слова: критичне мислення, критерії та показники критичного мислення студентів економічного профілю.

В статье проведён анализ существующих подходов определения основных критериев и показателей критического мышления; предлагается авторский подход относительно определения уровня сформированности критического мышления у студентов экономического профиля .

Ключевые слова: критическое мышление, критерии и показатели критического мышления студентов экономического профиля.

Existing approaches to identifying the main criteria and indicators of critical thinking are analysed in this article; the author proposed his approach in relation to definition of the level of formation of critical thinking among students of economics.

Keywords: critical thinking, criteria and indicators of critical thinking.

УДК 378.147.371.333

ББК 74.574.215

Г. І. Єрко

м. Луцьк, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДИК У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

В умовах сучасного динамічного розвитку суспільства та ускладнення його технічної та соціальної інфраструктури найважливішим стратегічним ресурсом стає інформація. Поряд із традиційними системами впроваджуються й інформаційні технології, що дозволяють створювати, зберігати та забезпечувати ефективні способи зображення інформації, і які стають не тільки важливим фактором життя суспільства, але і засобом підвищення ефективності управління всіма сферами суспільної діяльності. При цьому головною передумовою успішного розвитку процесів інформатизації суспільства є інформатизація освіти. Тому одним із пріоритетних напрямків психолого-педагогічних і методичних досліджень є впровадження комп'ютерних технологій у процес викладання навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах.

Розробка й упровадження комп'ютерних технологій в освітній процес в Україні пов'язані з певними труднощами, що зумовлені не лише обмеженістю фінансових можливостей, але й недостатністю методичного забезпечення комп'ютерних технологій навчання. Проте за вимогами Болонського процесу входження України до Європейського освітнього простору неможливе без широкого впровадження інформаційних засобів у навчальний процес. З використанням комп'ютерної техніки та відповідного методичного забезпечення підвищується ефективність навчального процесу за рахунок його інтенсифікації та активізації навчально-пізнавальної діяльності, надання їй творчого дослідницького спрямування [4].

В умовах значного зростання кількості нової інформації традиційний навчально-методичний супровід неспроможний забезпечити виконання таких освітніх завдань, як